

Történelemkonstruálás – névkonstruálás

A honfoglalás, illetve a korai magyar történelem személynevei és az utókor*

1. A tanulmány témája. A tanulmány témáját annak a problémakörnek a vizsgálata jelenti, hogy miként igyekezhet a mindenkori utókor képviselője megközelíteni a régmúlt idők személynévanyagát, amelyről valójában csak részleges és nem túl pontos tudással, információkkal rendelkezik; illetve hogy miként alkotja meg ennek sajátos képét önmaga és kortársai számára. A kérdéskört különböző művelődéstörténeti korszakok, illetve különböző műfajok képviselőinek példáján mutatja be a tanulmány. Konkrét anyagát a magyar középkor, kiemelten a honfoglalás korának személyneveivel kapcsolatos, évszázadokkal későbbi források biztosítják.

A középkori történetírók munkássága, elsősorban Anonymus Gesta Hungaroruma itt azt mutatja be, hogy szerzőjük milyen szándékkal és milyen egyedi módokon alkotott személyneveket az évszázadokkal korábban lezajlott honfoglalás eseményeinek elbeszélése számára, amelyről tényleges ismeretekkel alig rendelkezhetett. A 18. század végének és a 19. század első felének, a nemzeti ébredés, a nyelvújítás és a romantika korának szépírói ugyancsak azt példázzák, hogy saját koruk adottságai közt miként használhattak fel régi, illetve hogyan alkothattak új személyneveket a honfoglalás korában játszó műveik szereplői számára. E kérdéskört folytatva szól a tanulmány a keresztnévanyag nemzeti szempontú megújításának folyamatáról és módjairól, a keresztnévjegyzékek és névkönyvek ebben játszott szerepéről, illetve arról, hogy az utóbbiak milyen – sokszor félrevezető – képet festenek tárgyukról, s ennek révén egyúttal a magyar történelemről. Végezetül utal a cikk a témakör feldolgozásának tudománytörténeti problémáira, azt is jelezve ugyanakkor, hogy a honfoglalás koráról és személyneveiről a társadalomban élő közvélekedéseket napjainkban is nagyban a fentebb tárgyalt források, művek és alkotók, pontosabban az ezekről általuk kialakított kép, illetve hagyomány határozza meg.

Az itt tárgyalt kérdések és problémák egyúttal arra kívánnak rámutatni, hogy számos témakör esetében a hagyományosabb, egyúttal azonban folyamatosan megújulni képes részdiszciplínák mellett, mint amilyen a történeti névtan is, a fiatalabb névtani kutatási területek eredményeinek és megközelítésmódjainak – így az írói névadás vizsgálatának, az alkalmazott névkutatásnak vagy akár a népi névtannak – a bevonása is célszerű és indokolt lehet, s további kutatási kérdések, illetve megoldandó feladatok irányába nyithat utat számunkra.

2. A középkori történetírók

2.1. A legrégebbi ránk maradt hazai történeti munka, mely ugyanakkor a legrészletesebb elbeszélését adja a magyar honfoglalásnak, Anonymus Gesta Hungaroruma. Műfaja regényes geszta, melynek megírását – az alkotás vágya mellett – a nemesi nemzetségek

* Készült az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Tématerületi Kiválósági Program támogatásával.

ősi, foglalással és adományozással szerzett jogainak igazolása motiválhatta. Keletkezése az elbeszélte eseményekhez képest mintegy háromszáz évvel későbbre, valószínűleg a 13. század elejére tehető. A Gesta így egy olyan történelmi eseménysorozatot mutat be, melynek valós részleteiről Anonymus korában igen kevés hiteles adat állhatott a szerző rendelkezésére.

A történet központi színterét, a földrajzi teret, az egykorú Magyar Királyságot P. mester, a királyi kancellária egykori jegyzője, a művelt klerikus meglehetősen jól (egyreséteit kiválón) ismerte, így – saját korának történelmi viszonyaival együtt – annak helynévanyagát is könnyen visszavetítette az évszázadokkal korábbi idősakra (vö. GYÖRFFY 1996: 203–211). Pótolnia kellett azonban az elbeszélendő történet alapvető hiányait: ki kellett találnia a cselekményt, továbbá az azokban részt vevő szereplők többségét, tehát nagyszámú személynevet is. Munkája során Anonymus a gyér korabeli írott és különböző szóbeli források mellett saját műveltségére, tájékozottságára, gazdag képzelőerejére és nyelvi érzékére támaszkodhatott. Mindezek alkalmazásával az általa elbeszélte történet valószínűvé tételére, hitelesítésre is törekedett.¹

Anonymus Gesta Hungarorumának szerteágazó problematikáját könyvtári szakirodalom tárgyalja. Szereplőinek történelmi hitelességével, valamint személyneveik megneveztésével szintén számos tanulmány foglalkozott. Az utóbbi területen, a vonatkozó szakirodalmat számos vonatkozásban újraértékelve a legátfogóbb munkát BENKŐ LORÁND végezte, aki tanulmányainak hosszú sorában komplex módon vizsgálta Anonymus névanyagát, munkamódszerét, illetve ezek nyelvi, névtani és történelmi hátterét (l. különösen BENKŐ 1966, 1994, 1996, illetve két gyűjteményes kötetében is közreadott tanulmányait: BENKŐ 1998, 2003). A továbbiakban így én is elsősorban az ő eredményei alapján tekintem át e kérdéskört.

2.2. Anonymus elbeszélésének személyneveit különböző módokon, egymástól élesen nem mindig elkülöníthető forrástípusokból, illetve névalkotó módszerekkel biztosította.

1. Néhány történelmi hitelű, valós személy neve Anonymus korában is kétségkívül ismert volt, így eleve adótnak számíthatott a geszta írója számára. Ez volt a helyzet mindenekelőtt a honfoglalókat vezető *Álmos* és fia, *Árpád* esetében; az ő nevük hagyományozódását leszámazottak, azaz a későbbi uralkodóház tekintélye és pozíciója biztosította.

2. Egyes, már inkább kérdéses hitelű történelmi neveket Anonymus szintén más, létező kútfőkből, elsősorban korának szóbeli hagyományaiából meríthetett (bővebben l. BENKŐ 1996). Így például a honfoglalás utáni kalandozó hadjáratokban feltűnő *Lél* és *Botond* mondai figurái esetében, akik egyaránt „beszélő”, történetükkel szorosan összefüggő nevet viselnek (*Lél*, vö. Lehel kürtje, ti. *lehel* ’fűj, lélegzik’; *Botond*, vö. Bizánc érckapujának betörése, ti. *bot* ’bot, buzogány’; l. még BENKŐ 1998: 36–38). Bizonyos neveket a szerző nyilvánvalóan a nemesi nemzetségek hagyományaiából vett és emelt át művébe.

3. Több szereplőjének nevét Anonymus láthatólag korának élő személynévanyagából vette át és vetítette vissza a honfoglalás idejébe. Bizonyos esetekben a nevekből kiolvashatóan

¹ Ennek kapcsán mellékesen megjegyezhető: egyes névadatainak lejegyzése, ti. tövéghangzós formában való feltüntetése esetleg szintén hasonló célt, bizonyos archaizáló szándékot is jelezhet (BENKŐ 1996: 230–233).

látszó közzsói jelentést implicite fel is használta a gesztában; így az 'ős, régi' jelentéshez kapcsolódó (vagy kapcsolódónak látszó) nevek viselőinek apaszerepbe állításával (pl. *Előd, Óse, Ónd*; BENKŐ 1998: 29–32). Némely esetben úgy tűnik, hogy valamely konkrét, befolyásos kortársának névbeli elődjét, kvázi őset alkotta meg művében (pl. *Bors, Szemere*). Anonymus e módszerét az is lehetővé tette, hogy a keresztény, egyházi névadás a geszta megírásának idejére még korántsem vált kizárólagossá Magyarországon, azaz a régi világi névanyag számos képviselője jelen volt a szerző korának valóságában is. Arra pedig Anonymus gondosan ügyelt, hogy egyházi vagy jellegzetesen német, francia stb. neveket ne használjon fel pogány kori honfoglalóinak névanyagában. Anonymus több ilyen személyneve egyúttal nemzetségnév is volt (pl. *Csák, Szemere*), esetleg csak nemzetségnévként adatható (mint az *Órsúr*); e szereplői az adott nemzetség későbbi, Árpád-kori birtokainak vidékén tűnnek fel és foglalnak területeket a geszta szerint (a nemzetségnevek Anonymus számára praktikus felhasználhatóságához l. még BENKŐ 2009: 18).

4. Szereplői személyneveinek egy jelentős – névtani szempontból legérdekesebb – részét Anonymus azonban maga alkotta meg. Mintegy félszáz olyan eset idézhető a gesztából, melyben egy (fiktív) szereplő személyneve, egy azzal azonos (valós) helynév, illetve az ezeket összekapcsoló elbeszél (fiktív) esemény valamiképpen (különböző lehetséges módokon) korrelációban állnak egymással (módszeres feldolgozásukra l. BENKŐ 1998: 11–27). Anonymus gyakran szövegszerűen is megfogalmazza, hogy egy hely valamely esemény kapcsán egyik szereplőjéről kapja nevét. További esetekben ugyan nem mondja ki ezt, ám több más szereplőjét is olyan vidékeken mozgatja, ahonnan a személynevek megfeleltethető helynevet ténylegesen, más történeti forrásaink alapján is ismerjük.

Bár e nevek egy része a valós történeti személynévanyagból is ismeretes számunkra, egy jó részüket hiteles módon csak helynévként adathatjuk. Anonymus ugyanis alapvető névtani, névtörténeti jelenségeket felismerve, azok meglétét gesztája szolgálatába állította. Egyrészt azt, hogy a helynevek korábbi történeti időkbe vezetnek vissza; másrészt azt, hogy köztük személynévi eredetűek is szép számmal akadnak; harmadrészt pedig azt, hogy a Kárpát-medencében, tudniillik a magyar nyelvben ezek pusztán személynévből (azaz képző és utótag felhasználása nélkül) is nagy számban, tehát közismert típust alkotva keletkezettek. Anonymus a maga szempontjából megfordította a természetes folyamatot. A saját korában meglévő (és különböző eredetű) helynevekből kreált, azokkal formailag megegyező, egyébként nem létező, a gesztában azonban honfoglalás kori személynevekként megjelenő neveket; a hozzájuk kapcsolt eseményekkel – illetve a jelenség valós névtani párhuzamaival – pedig hitelesítette egyúttal saját elbeszélését. Anonymus módszere a népetimológiával, illetve a névmagyarázó mondákkal rokon, ugyanakkor céltudatos írói eszközként, a nemzetségek birtokjogai melletti érvelésként és a szórakoztató-narratív funkció eszközeként (ezekre l. IMREH 2019: 57–60) is értelmezhető. Egyes példáit akár ő is máshonnan vehette, akár hitelt is adhatott azoknak; feltehető azonban, hogy ezek többsége saját egyéni leleménye volt.

Így alkotta meg Anonymus több magyar honfoglaló, illetve a (gesztabeli anakronizmusként) velük érkező kunok számos képviselőjének nevét (BENKŐ 1998: 40–57). Ilyen, nem valós személy és személynév a gesztában például *Huba* (a honfoglaló magyar vezérek egyike, Szemere apja, aki azon a vidéken hódít, ahol *Huba* és *Szemere* nevű települések is

találhatók;² BENKŐ 1998: 21) és *Csepel* (Árpád fejedelem kun főlovásza, alakja az Anonymus korában a királyi ménesnek helyet adó Csepel-sziget nyomán lett kreálva; BENKŐ 1966). Anonymusnak nem voltak információi a honfoglalók történelmi ellenfeleiről sem – akik nélkül elképzelhetetlen lett volna a honfoglalás dicsőséges története –, az ő esetükben pedig a magyar személynévanyagra érthető módon kevésbé támaszkodhatott. Az ellenséges vezérek alakját, nevét így elsősorban az imént említett módszerrel alkotta meg. Így tett például a fő ellenfél, *Zalán* esetében is, akinek a geszta szerint a Tisza torkolatánál volt a központja, s aki a nevét Anonymustól nyilvánvalóan az éppen itt található – a gesztában amúgy nem szereplő – *Szalankamen* település (egyébként szláv eredetű, 'sós kő' jelentésű) neve nyomán kapta (részletesebben l. BENKŐ 2003: 68–80). Az ilyen módon felhasznált helynevek a geszta szerint általában az ellenfél halálának helyszínei (*Zobor*: Zobor-hegy, *Laborc*: Laborc folyó, *Gyalu*: Gyalu település); ennek mintája a Bibliából, Sámuel 2. könyvéből (2Sám. 6, 7–8) is ismerős lehetett a geszta írójának (GYÖRFFY 1996: 201).

2.3. Anonymus gesztájának egyedi vonásai a későbbi hasonló jellegű és témájú munkákkal összevetve is különösen szembetűnőek. Ez a helyzet Kézai Simon 1280-as években írott művével összehasonlítva is, amely már – közvetve vagy közvetlenül – a Névtelen gesztájából is meríthetett. Kézai viszont a honfoglalás elbeszélése elé, annak előzményeként egy hun történetet is kreált, melyben Attila hunjait a magyarok elődeiként mutatja be.

Kézai név szerint említett honfoglalóinak személynéveit más kútfőkből (köztük a korábbi gesztákból, s nem csupán a honfoglalás történetéből) is átemelhette (miközben a konkrétumokban, többek közt a vezérnévsort tekintve is, jelentős mértékben különbözik is az anonymusi műben olvashatóktól). Kézainak a hun vezérek és előkelők neveit viszont mindenképp magának kellett megalkotnia, ezeket pedig jórészt saját korának személynévanyagából meríthette (pl. *Csele*, *Keve*, *Réva*; BENKŐ 2009: 54–56). Ez egyébként az általa feltett rokonság alapján is eleve kézenfekvő eljárás lehetett. Anonymus gesztájával ellentétben Kézai munkája – kidolgozottságbeli és műfaji szempontokból eleve – kevesebb szereplő kitalálását igényelte, ugyanakkor nélküli is P. mester kivételes névalkotó fantáziáját és kreativitását.

2.4. Anonymus névadása kapcsán végezetül érdemes még megjegyeznünk, hogy a honfoglaló magyarok és a velük együtt szerepeltetett kunok névanyaga közt (utóbbira l. BENKŐ 1998: 40–57) nem találunk érdemi különbségeket a gesztában. Nem különül el tőlük élesen az ellenséges vezérek személynévállománya sem, az ő esetükben viszont

² KISS LAJOS földrajzínév-etimológiai szótára a hasonló helyneveket a *Huba* személynévből keletkezettnek tekinti, a személynévet viszont csupán Anonymus gesztájából hivatkozva (FNESz. *Hubó* [Gömör vm./Szlovákia], ill. *Hobol* [Somogy vm./Baranya m.] a.). BENKŐ értékelése szerint viszont a *Huba* hazai személynévként ismeretlen, azaz Anonymus alkotása (1998: 21, hasonlóképp 2009: 32). FEHÉRTÓI KATALIN Árpád-kori személynévszótára a személynévet valóban csupán Anonymustól adatozza, s más nevekkal (névadatokkal) való összefüggésére nem utal (ÁSznt. *Huba* a.). Mindez ugyan nem garantálhatja, de legalábbis valószínűsíti BENKŐ magyarázatát, illetőleg a helynév elsődlegességét.

határozottan az egyéni anonymusi névalkotások dominálnak, s nem találunk körükben korábban ténylegesen is létezett személyneveket.

A fentebb elmondottakat összegezve: a *Gesta Hungarorum* helynevei csaknem mind hitelesek, de alapvetően Anonymus saját korára érvényesek; személyneveinek egy jó része viszont – legalábbis mint személynév – saját korában sem létezett. Anonymus gesztájának személynevei nem kis részben egyéni, írói névadás eredményei, s megfelelő értelmezésük nem csupán a történeti névtan, de egyúttal az irodalmi névadás vizsgálatának megközelítésmódjait is igényli.

Anonymus gesztáját a 18. század közepén fedezték fel. 1746-ban latinul (s később újabb kiadásokban is), 1790-ben pedig magyar fordításban is megjelent; sőt, a 18. század második felének egyik legtöbbször kiadott és legolvasottabb művévé vált (vö. HORVÁTH–MARTINKÓ 1963: 421). A vele kapcsolatos kérdések azonban, így történeti hitelességének megfelelően árnyalt megközelítése is még jó ideig váratott magára. Ugyanakkor a *Gesta* – szereplőinek személyneveivel együtt – nagy hatást gyakorolt a nemzeti múlt iránt ekkoriban általában megelégnélkül érdeklődésre, a honfoglalásról kialakuló általános képre, valamint – az előbbiekkal is kölcsönös viszonyban álló – szépirodalmi művekre és törekvésekre.

3. A nemzeti ébredés korának szépírói

3.1. Az irodalom érdeklődése jobbra az 1780-as évektől és az ekkor alkotó nemzedéktől fordult a honfoglalás témaköre felé, a nemzeti múlt egyik különösképpen – a korabeli történettudomány figyelméhez képest is – kiemelt témájaként (vö. SEBESTYÉN 1901, MEZEI 1958: 42–60, BÍRÓ 1994: 186–190). Az itt számba vehető alkotók, illetve irodalmi alkotásaik közül két olyan szerzőt és irodalomtörténeti jelentőségű műveiket emelem ki, melyek cselekménye ugyancsak a honfoglalás idejébe vezet vissza – egykor jelentős számú, idővel azonban jelentősen megritkult – olvasóikat.

Az első hazai tárgyú magyar regény – s egyúttal az első magyar könyvsiker –, Dugonics András *Etelkája* (teljesebb címén: *Etelka, egy igen ritka Magyar Kis-Aszszony Világosváratt, Árpád és Zoltán fejedelem ideikben*) 1788-ban jelent meg; később két folytatása (*Etelka Karjelben; Jólánka, Etelkának leánya*) is napvilágot látott. A megvalósult nagy romantikus nemzeti eposz, Vörösmarty Mihály *Zalán futása* című alkotása pedig néhány évtizeddel később, a reformkor hajnalán, 1825-ben került az olvasók elé.

E művek szerzői természetszerűleg sokat merítettek a történeti forrásokból, elsősorban Anonymus ekkora már ismertté és nevezetessé vált gesztájából. Közülük is különösen Vörösmarty, az eposz műfajából és tematikájából adódóan. A *Zalán futásának* alapvető történeti forrása a *Gesta* volt, míg „magyar” névanyagára a legfontosabb hatást már Dugonics gyakorolhatta (HORVÁTH–MARTINKÓ 1963: 386, 420–438).³

³ Az eposz nem magyar szereplőinek – szláv(os), török(ös), görög(-latin) – névanyaga jobbra már más kérdést jelent, illetve másféle forrásokhoz vezet (HORVÁTH–MARTINKÓ 1963: 386–387). A mű névanyagáról: az egyes nevek feltehető forrásairól, a névalkotó eljárásokról, analógiáiról a kritikai kiadás jegyzetei alapján egyébként módszeresen tájékozódhatunk (HORVÁTH–MARTINKÓ 1963: 385–420).

Történeti tárgyú (illetve háttérű), a honfoglalás korában játszódó, de vállaltan fiktív történeteikben azonban az anonymusi műből átvehetőkn túl is mindkét szerzőnek szükségé volt további személynevekre. Eleve a női szereplők megnevezésére – hiszen a Gestából, jellegéből adódóan, ezek szinte teljes mértékben hiányoztak –, s további fiktív (köztük több közrendű) szereplő elnevezéséhez is.⁴ A szerzők névigényük kielégítésére így az írói névadás többféle eszközzel élhettek (vö. KOVALOVSKY 1934: 51–53, 57–59 is), a történeti jelleget is igyekezve fenntartani. Feleleveníthettek egyrészt történeti neveket – olyan formában, ahogyan saját korukban azokat kiolvasták –, másrészt alkothattak melléjük újakat is saját koruk nyelvi anyaga alapján.

3.2. Dugonics és Vörösmarty honfoglalás korabeli történeteinek személynévanyagával kapcsolatban a következő jellemző módszereket kell számba vennünk.

1. A két szerző a szereplőkkel együtt a személynevek egy részét természetesen (közvetlenül vagy közvetve is) Anonymus gesztájából vehette át. Így tettek például egyaránt a valós történeti hitelű *Árpád*, valamint az Anonymus által (helynévből) kreált, de számukra kétségtelenül hitelesnek is tekintett *Huba* személyének és nevének esetében.

2. Más középkori források (nem egyházi) névanyagából is merítettek személyneveket, munkáikban a honfoglalás korába vetítve vissza azokat. Így adta Dugonics Attila hun király nevének *Etele* (egyres történetíróinknál, például Kézainál előforduló) változatát egyik, Karjalából származó hősné.⁵ Dugonics a történeti forrásokból vett neveket olykor tovább is alakította regényében: főhősnőjének nevét, az *Etelká*-t szintén az *Etele* név alapján alkotta, kicsinyítő képzővel formálva női névvé, illetve az *Adél(ka)* (*Adelheid*) megfelelőjeként; s szintén kicsinyítő képző alkalmazásával vette használatba a *Jólánká*-t a régi magyar *Jóleány* név, illetve a *Jolánta* nyomán (BENKŐ 1950: 126–127). Vörösmarty ugyancsak több régi személynevet használt fel a Zalán futásában, többek közt a *Szelemér* vagy *Csongor* neveket. (Ami azonban a középkori történetíróknak még lehetséges volt: saját koruk – ti. közismerten egyházi és más idegen eredetű – személyneveit ők már nem vetíthették volna egyszerűen vissza az ősmagyarok korába.)

3. A két szerző egyaránt több új nevet alkotott a kortárs magyar szókincsből is szereplők megnevezésére, olykor egyúttal többé-kevésbé beszélő névként. Dugonics alkotta például a *Csilla* (a regény szövegéből kiolvashatóan is: vízinvény nevéből; MIZSER 1983), intrikus figurája a *Róka* nevet kapta stb. Vörösmarty szereplői közt pedig találunk többek közt *Csákány* (vö. 'harcis csákány', de akár régi személynévből is) vagy *Darvas* nevet viselő ősmagyar vitézeket.

4. Néhány személynevet korukbeli, jelentésstanilag átlátszó vagy átlátszatlan helynevekből alkottak meg. Így használta fel például Dugonics a *Világos*-t (valós helysége névből, a regénybeli szereplő apjának várára utalva), Vörösmarty talán a *Talabor*-t (valós folyónévből, esetleg tájszóból alkotva).

⁴ Vö. az egyes művekben megjelenő és megnevezett szereplők jelentős számával is, ami a Zalán futása esetében például háromszáznál több személyt jelent (HORVÁTH–MARTINKÓ 1963: 385).

⁵ Karjalában Dugonics szerint a magyarok rokonai élnek, akik egyúttal a hunok utódai; az *Attila* név pedig a finnek közt is gyakori – amint azt jegyzetben fűzi hozzá a regény szövegéhez. (Ezekről l. a Rénhírek tudományos ismeretterjesztő blog kapcsolódó bejegyzéseit: http://renhitek.blogspot.com/2009_07_17_archive.html; <http://renhitek.blogspot.com/2010/05/dugonics-andras-jolanka-etelkanak.html>.)

5. Mindketten teremtettek addig nem létező hangsorokból is neveket. Például Dugonics a *Hanzár* nevet (ismeretlen alapon); Vörösmarty pedig több ízben is létező magyar közzsók nyomán, hangalakjuk szabálytalan megváltoztatásával, például a *Hajna* (< *hajnal*) és talán a *Dalma* (< *dal*, de esetleg tájszóból) esetében.⁶

3.3. Dugonics és Vörösmarty más tevékenységeik alapján is a magyar nyelvvel való tudatos foglalkozás és a nyelvújítás történetének aktív részesei. Műveik fontos szerepet játszottak abban is, hogy a felelevenített régi magyar személynevek és a – részben általuk, részben más – klasszikus magyar írók által alkotott új személynevek közti határ többékevésbé el is mosódott a szélesebb közönség számára.⁷ Írói névalkotásaik közül több a valós névadásban is megjelent, sőt napjainkban is használatos, akár még divatos is lehet. Dugonics és Vörösmarty munkássága – ahogyan több más írónké és költőnké is – egyaránt része tehát a névtörténet és a nyelvújítás történetének is.

4. A névanyag megújítói és további közvetítői

4.1. A nemzeti ébredés és a nyelvújítás mozgalmával párhuzamosan, a 18. század végén jelentkezett, majd a 19. század folyamán – és a továbbiakban – folytatódott a névújítás, ezen belül a keresztnévanyag nemzeti jellegű megújításának szándéka és folyamata is (áttekintésükre l. FARKAS 2017, 2018). Új nevek jelentek meg a tényleges keresztnévadásban, konkrét és típusbeli mintákat képezve egyúttal a későbbiek számára. Fontos szerepet játszott ebben a szépirodalom is, nem csupán neologizmusai révén, hanem számos történeti név felelevenítésével és közvetítésével, népszerűsítésével is. A névújítás folyamata a keresztnévkincs addigi – egyházi eredetű nevek által dominált és egyéb idegen eredetű nevekkel kiegészült – struktúrájában is fontos változást hozott, a magyar keresztnévkincs új típusait eredményezve.⁸ A vallási szempontok és hagyományok szerinti névválasztás mellé pedig – bizonyos értelemben: a helyére – a nemzeti hovatartozás szerinti névválasztás gyakorlata lépett (vö. SLÍZ–FARKAS 2018).

A keresztnévanyag megújítására többféle módszer létezett. Az egyik legfontosabb természetesen a történeti nevek felelevenítése volt (ide értve a középkori geszták és krónikák névanyagát is), amiben persze a fontosabb történeti személyiségek nevei játszottak úttörő szerepet. A történeti (vagy legalábbis annak tekintett) személynévanyag azonban az új nevek alkotásának más módjaiban is megjelenhetett a továbbiakban: az idegen keresztnévek konvencionális (szemantikai megfelelésen vagy hangzásbeli hasonlóságon alapuló)

⁶ Ilyen alapon egyébként érthetőbbé válhat az is, hogy a *Csilla* nevet többen a *csillag* szóból származtatták, illetve Vörösmarty alkotásaként tartották számon (MIZSER 1983: 116–117).

⁷ Bár, mint arról már esett szó, a valójában fiktív és a valós történelmi személynevek egybe-mosása tulajdonképpen már középkori történetíróink munkásságában megjelent.

⁸ A folyamat sok szempontból tanulságos párhuzamba állítható a más népek és nyelvek köréből ismert jelenségekkel. Többek közt például a finn és észti keresztnévkincs történetének megfelelő szakaszaival (ROMETSCH 1983: 29–55, HUSSAR–RÜÜTMAA 2018, tágabb kontextusban LEIBRING 2016: 208–210 is). A példaképpen említettekhez képest azonban a magyarban a névújítás folyamata korábban vette kezdetét, s a régi nevek felelevenítéséhez viszonylag szép számmal álltak rendelkezésre a különböző középkori források is.

magyar megfelelőjének meghatározásában (pl. *Flóra ~ Virág, Julius ~ Gyula*), valamint a férfinevekből képzett női nevek körében (pl. *Árpád > Árpádia* vagy *Árpádina, Zalán > Zalánka*). Ez utóbbi módszerek a női nevek terén egyébként különösen fontosaknak bizonyultak, tekintve a már említett tényt, hogy a középkori források a férfineveknél jóval kevesebb régi magyar női nevet közvetítettek az utókor számára.

Ennek a sajátosan nemzeti jellegű névanyagnak a tényleges névadásban való megjelenése, a vonatkozó névdivat későbbi alakulása, az ezeket befolyásoló tényezők elemzése további tanulmányozásra lenne érdemes. E témakörből itt egyetlen vonatkozásra térnek ki csupán: arra az aktuális kérdésre, hogy miképpen bővíthető történeti (avagy annak vélt) keresztnévvel a hazai keresztnévállomány napjainkban. Az új névkéréseket szakvéleményező Utónévbizottság anyakönyvezhetőségükkel kapcsolatban a következőt mondja ki: „3. Az ősi magyarnak tartott utóneveket csak akkor ajánljuk bejegyzésre, ha **hiteles, írott források** alapján tudományosan bizonyítható, hogy a nevet a középkorban személynévként használták. [...]” (Alapelvek [2014]; kiemelés az eredetiben). A szakvéleményezés itt is figyelembe veszi továbbá a név jelentését, annak esetlegesen hátrányos voltát. A hitelesen igazolható középkori személynévhasználat kérdése ugyanakkor a 14 pontba szedett alapelvek sorában másutt is felbukkan: a becéző férfi keresztnévvel, valamint a személynévi eredetű földrajzi nevek vagy családnevek anyakönyvezhetőségét támogató szempontként jelenik meg. A kérdéskörre vonatkozó irányelv tehát, tanulságos módon – s a névtörténeti szempontok érvényesítésével – mindenekelőtt a történeti személynévanyagra vonatkozó laikus, illetve téves ismeretek és megközelítések napjainkbeli meglétére igyekszik reflektálni.⁹

4.2. Az új, sajátosan nemzeti keresztnévkinccs bővítésében és használatának népszerűsítésében ható tényezők közül külön is érdemes kitérni a különböző névjegyzékek, névszótárak, névkönyvek szerepére és történetére (vö. FARKAS 2012: 314–319).

Az itt megemlíthető névjegyzékek sorát a Pápai Páriz Ferenc latin–magyar szótárának 1767-es, Bod Péter-féle kiadásához csatolt latin–magyar keresztnévjegyzék nyitotta meg, mely már néhány régi magyar keresztnévet is felvett anyagába. Az önálló keresztnév-szótárak általánosabb típusa azonban csak a 20. század első felében tűnt fel. Ezek a névszótárak – saját koruk tényleges névhasználatának megfelelően is – már eleve jóval több felújított történeti, illetve újonnan alkotott magyar nevet tartalmazhattak. A magyar keresztnévkinccs ezen új elemei kezdtek helyet kapni továbbá a névnapokban is (legkorábban a protestánsokban).

⁹ Tanulságosak ugyanakkor az Utónévbizottság említett irányelveiről, illetve gyakorlatáról internetes portálokon többfelé olvasható, változatos hangvételű kritikák. Pl.: „Az olyan nevet, amely hátrányos lehet a viselőjére – például Nemél, Sánta, Halaldi –, nem engedik át a szűrőn. Ennek alapján gond nélkül választható név fiúk számára a Nepomuk, de Álmos fejedelem dédapjának az Anonymus szerinti Ed neve nem, mert nincs történelmi bizonyíték középkori használatára” (<https://liget.ro/életmod/erdelyben-orzik-a-hagyományos-magyar-keresztnevet>); „A Magyar Tudományos Akadémia pedig nyíltan megtiltotta sok szép magyar keresztnévünk használatát [...]. Nem adhatjuk Koppány (árván maradt) fiainak a nevét saját fiunknak: Babócsa vagy Berzence. (Berzence és Babócsa állt bosszút Szent István fián, Imrén apjuk halála miatt.)” (<https://magyarom.com/adjunk-gyermekeinknek-osi-magyar-nevet>).

Az 1930-as években jelent meg a kifejezetten a régi magyar személynévanyagot terjesztési szándékozó kiadványok típusa, melynek háttérében az ennek megfelelő (nyelvi) ideológiai megfontolásokat is azonosíthatjuk.¹⁰ Megjelent továbbá az a törekvés, mely ezekhez a nem egyházi eredetű nevekhez igyekezett – tartalmi vagy formai alapon – védőszenetet rendelni, hogy katolikus szempontból is vonzóbbá tegye azokat a névadás számára.¹¹

A szűkebb értelemben vett nemzeti jellegű keresztnévanyagot propagáló, laikus – ugyanakkor magukat rendszerint hitelesként bemutatni szándékozó – kiadványok a rendszer-váltás utáni Magyarországon ismét megjelentek. Napjainkban nyomtatásban vagy az interneten közzétett névjegyzékek, névszótárak, névnaptárak formájában számos képviselőjüket megtalálhatjuk. (Elemző áttekintésükre l. SLÍZ 2018: 311–313, megj. e.) Hatnak egymásra, az általános célú laikus névszótárakra, valamint – szándékukkal összhangban – a gyermekük névválasztását fontolgató leendő szülőkre, s általában a társadalomban meglévő vélekedésekre is. Az aktuális anyakönyvezhetőség e kiadványokban tipikusan nem szempont, sőt gyakran kimondott céljuk is, hogy e névkincs hivatalos bejegyzésének lehetőségeit szélesítsék tovább, tudniillik az általuk közreadott névállomány irányába.

4.3. E szűkebb értelemben vett nemzeti keresztnévanyag fogalmkörébe nemcsak az (újabb) idegen eredetű, de a hagyományos, egyházi eredetű keresztnévkincs (nagy része) sem tartozik bele. A „nemzeti nevek” fogalmának bizonytalan körvonalú, de többé-kevésbé kitapintható modern kori koncepciója (vö. KECSKÉS 2007) és annak problémái legplasztikusabban e sajátos célú névjegyzékek és névkönyvek anyagán szemléltethetők. Ezzel pedig vissza is kanyarodunk központi témánkhoz: ahhoz a kérdéshez, hogy milyen múlt és (valamilyen értelemben vett) rokonság képét rajzolják ki ezek az összeállítások olvasóik számára.

A bennük számba vett névanyag tipikusan, illetve többé-kevésbé – kiadványonként nem teljesen egyező módon – az alábbi kategóriákra osztható (részletes áttekintésükre l. SLÍZ megj. e.):

1. Ide számítanak mindenekelőtt a középkori magyar személynévanyag régi, nem egyházi eredetű rétegét alkotó, elsősorban magyar és ótörök nyelvi eredetű, történeti hi-telességű nevei (pl. *Almos, Árpád, Tas*).

2. Ezekhez a nevekhez kapcsolódnak a középkori geszták, krónikák, illetve a magyar mondavilág fikatív személynevei is (pl. *Huba, Zalán, Botond*).

3. Megjelenhetnek mellettük a magyarral rokonságba állított vagy legalábbis kapcsolatba hozott más népek (a sor olykor hosszabbra nyúlik: hunok, avarok, bolgárok, mongolok,

¹⁰ E korabeli névjegyzékek, illetve névkönyvek bevezető szövegei, jellemző módon, sokszor emlékeztetnek a családnév-magyarosítást népszerűsítő egykori kiadványokra. Pl.: „A név hit, szín-vallás és zálog”; „Helyezzük vissza ősi neveinket régi, történeti jogaikba”; stb. (Gáborjáni Szabó M. – Gáborjáni Szabó Sz. B. 1936: címlap, 55). Figyelemre méltó a szempontunkból már Lengyel Zoltán Magyar névkönyv című munkája (1917) is, mely egy teljes magyar névpolitikai (és névtervezési) programot vázolt fel nemzetpolitikai elképzeléseinek szolgálatában; munkájának keresztnév-szótári része ugyanakkor elég egyenetlen (felfogásának elemzését l. GEBHARDT 2016).

¹¹ Hogy e két szempont nem zárta ki egymást, jól mutatja az is, hogy e törekvések élén egyházi személyek álltak: hasonló célú módszeresebb névjegyzékeink, illetve névkönyveink szerzői piarista paptanárok (Meskó Lajos, Mátray János, Fekete Antal) voltak. Régi, „pogány” magyar személynévek ugyanakkor már a szerzetesi nevek közt is használatban voltak ekkorra (l. SCHWARZ 1930).

szkíták, sumérok stb.) történeti vagy annak tekintett, illetve nekik tulajdonított nevei (pl. *Aripeit, Aszparucs, Baján, Batu, Irnek, Ur-Engur*). A finnugor nyelvek neveit rendszerint nem szokták beleérteni ebbe a körbe, a kapcsolódási pontot ugyanis többnyire a régi Kárpát-medence területe és a magyar mondavilág adja, valamint – nem ritkán, egyes szerzőknél különösen – az alternatív nyelvrokonítások és a magyarság keleti származtatása.

4. A régi, történeti jellegű névanyag mellé szokás számítani a magyar klasszikus irodalmi eredetű neveket (pl. *Jolán, Etelka, Csilla, Habilán, Zenedő*), sőt a többi kategóriához illőnek látszó újabb keletű névalkotásokat: a közszavakból, meglévő keresztnevekből, olykor helynevekből vagy egyéb egyedi módon létrehozott, akár feltűnően mesterséges magyar nyelvi eredetű neveket is (pl. *Istenfi, Maros, Sajószöged, Ondvér, Marcilány, Nyákocska*).¹²

Az itt számba vett jellemző kategóriák mellett más típusú nevek is megjelenhetnek ezekben a kiadványokban. Köztük egyházi eredetű nevek régi magyar változatai, illetve származékai, esetleg kevésbé nyilvánvaló képviselői is (pl. *Bence, Endre, Genovéa, Rókus*), jelezve összeállítóik konkrét szakmai ismereteinek hiányát, egyúttal pedig magának a koncepciónak a bizonytalanságait is. Mindemellett akár olyan további névalakokra is bukkanhatunk bennük (pl. *Csuboraka, Györgyil, Homokreval, Hunyác, Mondo-Csu, Tamasakaraj*), amelyek nyelvi-névtani háttérét nehezen tudnánk megnevezni. Ezek tényleges forrásai sokfelé vezethetnek, de közéjük tartoznak mindenesetre az Arvisurák, illetve az ebből merítő ún. FÉРАН naptár (SLÍZ megj. e.).

4.4. Az egyes, itt sorra vett kategóriák közti határok sokszor nem élesek, ami a problémakör, illetve a magyar névtörténet jellemzőiből is fakad. A laikus felfogásban azonban különösen elmosódóvá válhatnak, amint az a laikus névjegyzékekben gyakran szembetűnően tükröződik is. Jól látszik bennük többek közt az utókor azon jellemző látásmódja, mely a régi, történeti neveket az újabb kori névalkotásokkal gyakorlatilag együvé tartozónak tekinti. A laikus névkönyvek ugyanis rendszerint közösen tárgyalják ezeket, s gyakran az egyes nevekhez kapcsolódó magyarázatokból (ha az adott kiadvány tartalmaz ilyeneket) sem derülnek ki az ezen kategóriák közötti fontos különbségek.¹³ Úgy tűnik, hogy ez a konstruált, részben kitalált hagyomány a kitüntetett szerepű, ősi múlthoz való visszanyúlás, a nemzeti és az ősi fogalmának összekapcsolódása szempontjából nem is tűnik alapvető problémának, legalábbis az adott gondolatkörben mozgó személyek részéről (vö. GEBHARDT 2016: 410–413).

A laikus kiadványokban közreadott tartalmak történeti és névtörténeti szempontból többféle módon lehetnek problematikusak. Különösen akkor, ha: egyes elemek neveként, vagy legalábbis személynevekként nem léteztek, nem léteznek; a magyar nyelvhez, történelemhez, kultúrához szorosabban valójában nem kapcsolhatók; etimológiai, nyelvtörténeti értékelésük szakszerűtlen (téves, elavult, leegyszerűsítő, következtelen), nem

¹² Az utolsóként említett típus gazdag példatáraként az utóbbi évtizedekből l. különösen Szegedi Csanád névtárát (2., bővített kiadása: Szegedi 2004).

¹³ E kiadványok valós tartalmukat tekintve már a címükben is félrevezetők lehetnek, mint például a háború előtt megjelent Őseredetű magyar személynevek tára című, kifejezetten dilettáns (és a hasonló munkák által azóta rendszeresen hivatkozott) névszótár (Gáborjáni Szabó M. – Gáborjáni Szabó Sz. B. 1936), de az egyébként az egyes nevekre vonatkozóan korrekt magyarázatokkal ellátott Ősmagyar keresztneveket! című névjegyzék (Meskó é. n.) is.

ritkán egyúttal prekonceptiózus.¹⁴ Az ilyen célú névtárakban közreadott nevek egy jó része egyébként a valós névhasználatban nincs jelen, nem is anyakönyvezhető napjainkban. (Ez egyes nevekre általában, illetve anyakönyvezhető régi magyar személynevek egyik-másik összeállításba felvett variánsaira egyaránt igaz lehet.) A lehetséges problémák (vagy legalábbis következtetések) köre mindenestre messzire vezet; sőt, azoktól egyébként szakszerű keresztnévszótáraink sem teljesen mentesek.

Ez a problémakör egyrészt névtörténeti jellegű, másrészt azonban alkalmazott névtani vonatkozású tematikát takar. Fontos rámutatni ugyanakkor, hogy az itt felvillantott kérdéseket egyúttal az ún. népi névtan (angol terminussal: *folk onomastics*, vö. a *népi nyelvészet* terminussal; e területre l. BECKER 2018: 169–171) és más kapcsolódó részdiszciplínák megközelítésmódjai szerint is vizsgálunk érdemes, ha az adott jelenségek komplexebb megértésére törekszünk.¹⁵ Ez annyiból is fontos, hogy be kell látnunk: a mindenkori személynévadás történetében nem csupán, nem feltétlenül, illetve nem annyira a tudományosan igazolható tények gyakorolnak hatást, hanem akár jóval inkább a nevekkal kapcsolatos társadalmi – laikus – vélekedések és megközelítések.

5. Nevek és viselőik. Az újmagyar kor keresztnévadásának történetét, a névdívat alakulását, napjaink keresztnévanyagának struktúráját és elemkészletét a fentebbiekben számba vett tényezők és források mind befolyásolták. E folyamat alakulásának, főbb jellemzőinek, befolyásoló tényezőinek és összefüggéseinek – csupán témánk szempontjaira korlátozott – vázlatos bemutatása is külön tanulmányt igényelne, ezzel így a továbbiakban részletesebben nem foglalkozom. Legalább jelzésértékűen, s nem teljesen esetlegesen két mozzanatot azonban talán érdemes kiemelni e kérdéskörből ezen a helyen is.

Az egyik: a történeti forrásokban szereplő személynevek – mint arra fentebb már utaltam – alapvetően olyan formában kerültek be a magyar névkincsbe, ahogy évszázadokkal később (ti. nem pontosan, nem egykori hangzó formájuk szerint, s akár többféle-képpen is) kiolvasták azokat. Egyes keresztneveknek így több változata is keletkezett idővel, de ezeknek tipikusan csupán egyike lett közismert és általánosan használatos keresztnévanyagunkban. (Pl. *Géza ~ Décse, Gécsa, Gejza, Gyécsa.*)

A másik mozzanat: a történeti vonatkozású személynevek egykori konkrét kontextusa idővel elhomályosulhatott, leegyszerűsödve akár és legfeljebb csupán a 'rég Magyar' szimbolikus értékére. Így például a *Zalán* név, mely Anonymus egyedi alkotásaként a honfoglaló magyarok egyik ellenségének neve lett a Gestában, s onnan került át fő ellenfélként Vörösmarty nemzeti eposzába (sőt, annak címébe) is, napjainkban a legnépszerűbb férfi

¹⁴ Ezek az „alternatív” vagy „parakomparatív” etimológiák több esetben ugyanakkor arra is magyarázatot adnak, hogy bizonyos – egyébként ide nem tartozó – nevek miért kapnak helyet mégis a szűkebb értelemben vett nemzeti nevek kategóriájában (több példával l. SLÍZ megj. e.).

¹⁵ Tanulságos lenne megvizsgálni például az említett kiadványokkal, összeállításokkal kapcsolatban különböző fórumokon megfogalmazódó véleményeket, reflexiókat. Példaképpen itt csak arra utalok, miképpen értékelték az egykori Magyar Nemzet állandó szerzői Szegedi Csanád fentebb már hivatkozott dilettáns névkönyvének (első) megjelenését. Temesi Ferenc így összegezte gyors véleményét: „Át kéne dolgozni ezt a munkát”; míg Hanthy Kinga a „Szegedi Csanád nem hagyja kihalni a régi magyar neveket [...] nemcsak nyelvtörténeti forrásként forgatható, hanem arra is buzdít, hogy bátran szakítsunk a zsanettezés és armandózás hagyományával, térjünk vissza a tiszta forráshoz” szöveggel vezette fel a kötet ismertetését (Magyar Nemzet 2002. 09. 07., ill. 2003. 01. 04.).

keresztnevek egyike Magyarországon: 2018-ban a 12. volt az újszülöttek közt, egy kivételével maga mögé utasítva a szűkebb értelemben vett nemzeti névanyag minden képviselőjét.¹⁶

Az említett példák, úgy vélem, ugyancsak a történetiség fogalmának és értékének lehetséges sokféleségét illusztrálják.

6. A tudomány képviselői. Végezetül érdemes legalább röviden utalni arra a problémakörre is, hogy miként kezelte a tudományosság a történeti személynévanyagnak és forrásainak a kérdését; ez ugyanis nem csak tudománytörténeti, de mentalitástörténeti szempontból is tanulságosnak bizonyulhat. E helyen térjünk vissza ismét Anonymus *Gesta Hungarorum*ának több szempontból is egyedi példájához.

Nem csupán a honfoglalás kérdéskörével, de 18. századi felfedezése óta önmagában Anonymus művével is könyvtárnyi szakirodalom foglalkozott. A névtelen jegyző művét hosszú időn át alapvetően hiteles történeti munkának tekintették, s nemcsak a közvélemény, de jó ideig az egykori tudományosság is. Így a geszta személynevei és azok gesztabeli magyarázatai a régi magyar névkinccsel kapcsolatos tudományos ismereteket és kutatásokat is nagyban befolyásolták. Miközben azonban a történettudomány jeles képviselői a geszta megbízhatóságának és egyes szereplői hitelességének átértékelését idővel eredményesen megkezdték, a nyelvészet ezt a maga területén számottevő fáziskéséssel követte csak. Anonymus személyneveit és azok gesztabeli hátterét koruk legkiválóbb nyelvészei még a 20. század első felében is jellemzően hitelesnek fogadták el, s a *Gesta* vizsgálatához bizonyos elfogultság, névanyagához egyfajta tudományos őstörténeti romantika kapcsolódott.

Mindezzel összefüggésben, többek között, a helynevekből kreáltakat is valós történeti személynévként próbálták etimológiailag megfejteni, ami – már csak a két névfajta eltérő motivációs hátterét tekintve is – eleve tévútra vihette e kísérleteket; nagy számban magyarázták az anonymusi személyneveket a török nyelvekből, egy-egy kunként feltüntetett vagy bolgárnak vélt szereplő nevét már ezért is eleve ezekből vélték magyarázhatónak; stb. (Minderről bővebben ír BENKŐ az Anonymus gesztája nyelvészeti revíziójának szükségességéről című, utólag programadónak is felfogható cikkében: BENKŐ 1994, a név-magyarázatokra kiható példákra l. 134–135.) Ismert, de itt is felidézésre érdemes példa az Anonymus magyar fordítását közzétevő és neveit jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátó Pais Dezső¹⁷ reakciója Benkő Lorándnak a *Csepel* név magyar helynévi etimológiáját feltáró, s egyúttal Anonymus munkamódszerét leleplező (BENKŐ 1966) cikkére: „Lehet, hogy igaza van, Lóri, de azért mégsem kellett volna megírnia: nézze, A n o n y m u s r ó l van szó!” (BENKŐ 1994: 135.)

¹⁶ A hivatalos népszerűség-nyilvántartási adatok alapján (<https://nyilvantarto.hu/hu/statisztikak>; l. a Lakossági számadatok, ill. Utónév statisztika az előző évben születettek körében címek alatt).

¹⁷ Hogy miképpen adott hitelt egykor többek közt PAIS is – a névtörténész logikájával – Anonymus neveinek, jól példázza a korábban (a 2. lábjegyzetben) már tárgyalt *Huba* névhez fűzött magyarázata a Magyar Anonymus jegyzetei közt: „A *Hoba* és *Hobaj* hn.-ek tartották fenn a nevet. AN. szerint *Huba* vezér *Szemerének* az őse és mint Nyitra meghódítója a *Zsitva* mentén kap földet. S valóban ezen a vidéken Komárom megye északi részén ma is ott találjuk a *Hoba* és *Szemeré* hn.-eket” (PAIS 1926: 120).

A Gesta őstörténeti szempontból kiemelt fontosságú, illetve különösen rejtélyes neveinek eredete és történeti relevanciája napjainkban is aktuális történettudományi diskurzusok tárgya. Ugyanakkor, mint BENKŐ LORÁND fogalmazott a honfoglalás miliecentenáriumának idején írt tanulmányában (1996: 239): a fent vázolt problémákkal összefüggő, „a nyelvi, történeti kronológiai realitások látszatát keltő »személyesítés«, illetőleg személynevesítés még ma is be-betüremkedik nyelv-, név- és történettudományunkba, annak ellenére, hogy a probléma lényegére ilyen vagy olyan részletekben, vonatkozásokban többen is rámutattak már”.¹⁸

7. Befejezőképpen. A honfoglalás Anonymus által elképzelt történetét elmesélő Gesta és annak fontosabb szereplői – személyneveikkel együtt – a magyar történeti tudat jellemző elemeivé váltak. A hét honfoglaló vezér, akiknek nevét általánosan szokás ismerni, s akiknek lovasszobrai a Hősök terén álló millenniumi emlékmű központi szoborcsoportját alkotják, nevük szerint – Árpád fejedelmet kivéve – Anonymus fantáziájának szülöttei. Ugyanúgy, ahogy a honfoglaló magyarok gesztabeli ellenfelei, többek közt Gyalu vezér is, akinek viszont Romániában állítottak, állítanak emlékműveket. A Gesta és szereplői, sajátos módon, térségünk több országa és népe számára szolgálhattak, sőt szolgálhatnak alapul – ha eltérő mértékben is – egy (elképzelt) történelmi múlt (re)konstruálásához, szimbolikus megjelenítéséhez (sőt akár történeti és politikai érvek megfogalmazásához).¹⁹ Bizonyos értelemben persze, szimbolikus értéküket és hatásukat tekintve, önmagában kevésbé számít az, hogy mennyiben vélt vagy valóságos az a múlt, amit megjelenítenek. A tudományos kutatásnak azonban alapvető fontosságú kérdéseket jelentenek, melyek megválaszolásának viszont nemcsak a tudományos kutatás számára van, napjainkban is, felelőssége.

Hivatkozott irodalom

- Alapelvek [2014] = *Alapelvek a kérvényezett nevek szakvéleményének elkészítéséhez*. <http://www.nytud.mta.hu/oszt/nyelvmuvelo/utonevek/alapelvek.html>
- ÁSznt. = FEHÉRTÓI KATALIN, *Árpád-kori személynévtár (1000–1301)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÁTORI GYOPÁRKA 2019. A Gesta Hungarorum román fordításaiban szereplő helynevek. In: BAGYINSZKI SZILVIA – BÁTORI GYOPÁRKA – HAVASI ZSUZSANNA – KOROMPAY ESZTER szerk., *Anyanyelvünk évszázadai 4. Nyelvünk változása és változatai*. Studia Iuvenum Chronolinguistica 5. Kalota Művészeti Alapítvány – ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 55–64.
- BECKER, LIDIA 2018. Folk onymic discourses about personal names on the web. *Onomastica Uralica* 10: 169–183.
- BENKŐ LORÁND 1950. Fialat nevek és őseik. *Magyar Nyelvőr* 74: 123–128.

¹⁸ Anonymus gesztájának megfelelő értelmezése, bonyolult problematikájának kezelése olyan gyakorlatiasabb területeken is komoly kihívásokat jelent, mint általában a geszta szövegkiadásának kérdése (szépirodalmi műként, történeti forrásként vagy nyelvemlékként való megközelítése), illetve a mű különböző nyelvekre való fordításának feladata. (Ezekhez a kérdésekhez l. BÁTORI GYOPÁR doktorandusz hallgatónk megkezdett kutatásait.)

¹⁹ Mindehhez l. RADY–VESZPRÉMY 2010: xxxi–xxxiv, BÁTORI 2019: 56–58.

- BENKŐ LORÁND 1966. Az anonymusi hagyomány – és a *Csepel* név eredete. *Magyar Nyelv* 62: 134–146.
- BENKŐ LORÁND 1994. Anonymus nyelvészeti revíziójának szükségességéről. *Magyar Nyelv* 90: 131–137.
- BENKŐ LORÁND 1996. Anonymus élő nyelvi forrásai. In: KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel II.* Balassi Kiadó, Budapest. 221–247.
- BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 2003. *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BENKŐ LORÁND 2009. *A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÍRÓ FERENC 1994. *A felvilágosodás korának magyar irodalma.* Balassi Kiadó, Budapest.
- FARKAS, TAMÁS 2012. Proper Name Dictionaries in Hungary. In: FÁBIÁN, ZSUZSANNA ed., *Hungarian Lexicography II. Monolingual and Special Dictionaries.* Lexikográfiai füzetek 6. Akadémiai Kiadó, Budapest. 307–329.
- FARKAS TAMÁS 2017. Creating a national given-name stock. A chapter from the modern-day history of personal names. In: FELECAN, OLIVIU ed., *Name And Naming. Proceedings of the Fourth International Conference on Onomastics “Name and Naming” Sacred and Profane in Onomastics. Baia Mare, September 5–7, 2017.* Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca. 137–146. <http://doi.org/10.30816/ICONN4/2017/59>
- FARKAS TAMÁS 2018. A nyelvújítás és a tulajdonnevek. In: HAJBA RENÁTA – TÓTH PÉTER szerk., *„A véges végtelen”. Tanulmányok Vörös Ferenc 60. születésnapjára.* Savaria University Press, Szombathely. 59–65.
- FNESZ. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., javított és bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gáborjáni Szabó Mihály – Gáborjáni Szabó Szabolcs Bendegúz 1936. *Őseredetű magyar személynevek tára.* Dürer Nyomda és Lapkiadóvállalat, Gyula.
- GEBHARDT, BERNADETTE 2016. Milyen legyen a „magyar névpolitika”? Lengyel Zoltán víziója a Magyar névkönyvben (1917). *Magyar Nyelv* 112: 401–418. <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2016.4.401>
- GYÖRFFY GYÖRGY 1996. Anonymus Gesta Hungaroruma. In: KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMY LÁSZLÓ szerk., *A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel II.* Balassi Kiadó, Budapest. 193–213.
- HORVÁTH KÁROLY – MARTINKÓ ANDRÁS 1963. Jegyzetek. Zalán futása. In: *Vörösmarty Mihály: Összes művei 4. Nagyobb epikai művek I.* S. a. r. HORVÁTH KÁROLY – MARTINKÓ ANDRÁS. Akadémiai Kiadó, Budapest. 328–551.
- HUSSAR, ANNIKA – RÜÜTMAA, TIINA 2018. Omanimed eesti ja ungari kasutuses. *Philologia Estonica Tallinnensis* 2018/3: 44–65. <https://doi.org/10.22601/PET.2018.03.02>
- IMREH RÉKA 2019. A modern tudomány előtti és azon kívüli név- és szófejtések alkalmazott vonatkozásai. *Névtani Értesítő* 41: 51–74. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.3>
- KECSKÉS JUDIT 2007. „Nemzeti nevek” és a nemzeti öntudatra ébredés nevei. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói.* Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Debrecen–Budapest. 209–216.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás.* A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.

- LEIBRING, KATHARINA 2016. Given Names in European Naming Systems. In: HOUGH, CAROLE ed., *The Oxford Handbook of Names and Naming*. Oxford University Press, Oxford. 199–213. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.013.51>
- Lengyel Zoltán 1917. *Magyar névkönyv*. Nap Nyomda, Budapest.
- Meskó Lajos Déce é. n. *Ósmagyar keresztneveket! A „Magyar Szó” jegyzéke a régi magyar keresztnevekről*. K. n., h. n.
- MEZEI MÁRTA 1958. *Történetiszemlélet a magyar felvilágosodás irodalmában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MIZSER LAJOS 1983. Csilla – Delinke. *Magyar Nyelvőr* 107: 116–118.
- PAIS DEZSŐ 1926. Jegyzetek. In: *Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*. Fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel és térképpel ellátta PAIS DEZSŐ. A Napkelet Könyvtára 14. Magyar Irodalmi Társaság, Budapest. 102–151.
- RADY, MARTYN – VESZPRÉMY, LÁSZLÓ 2010. Introduction. In: BAK, JÁNOS M. et al. eds., *Anonymus and Master Roger. Gesta Hungarorum. Carmen miserabile*. Central European Medieval Texts. CEU Press, Budapest – New York. xvii–xxxviii.
- ROMETSCH, HAIK 1983. *A magyar, finn és észt belső keletkezésű keresztnévek*. Magyar Névtani Dolgozatok 53. ELTE, Budapest.
- SCHWARTZ ELEMÉR 1930. Elemér. *Magyar Nyelv* 26: 183–185.
- SEBESTYÉN GYULA 1901. Vörösmarty és kora. *Irodalomtörténeti Közlemények* 11: 1–25, 153–167.
- SLÍZ, MARIANN 2018. The legal deficiency of publishing calendars and the problems caused by calendars and dictionaries of given names based on lay ideas in Hungary. *Onomastica Uralica* 10: 309–315.
- SLÍZ MARIANN megj. e. A laikus keresztnévszótárak. In: FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk., *Tulajdonnevek és szótárak*. Megjelenés előtt.
- SLÍZ, MARIANN – FARKAS, TAMÁS 2018. Connections of the Sacred and Profane in the History of Hungarian Given Names. In: FELECAN, OLIVIU ed., *Onomastics between Sacred and Profane*. Vernon Press, Wilmington. 279–292.
- Szegedi Csanád 2004. *Magyar eredetű keresztnévek kincses tára*. 2. kiadás. Gyepű Kiadó, Budapest.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

TAMÁS FARKAS, Constructing history – constructing names. Personal names of early Hungarian history and the posterity

The topic of the paper is how people of modern times attempt to approach the onomasticon of personal names of the past, of which they lack sufficient knowledge; and how they create a picture of it for themselves and their peers. The paper presents the topic with the help of examples from different eras and genres of cultural history. The paper is based on sources, originating from centuries later, of personal names of the Hungarian Middle Ages, especially the time of the Hungarian conquest of the Carpathian Basin (the end of the 9th century). In the case of the 13th-century *Gesta Hungarorum*, the intentions of the author and the methods he applied to create and give personal names to narrate the events of the Conquest, of which he had little knowledge, can be easily identified.

The writers and poets of the end of the 18th and the beginning of the 19th century – which was the era of national awakening, language reform and romanticism – also exemplify how authors could use old or create new personal names in their historical works influenced by the conditions of their era. Continuing the topic, the paper discusses the process and methods of renewing the onomasticon of first names in national contexts, the role of first names registries from this point of view, and how these often paint a misleading picture of their subject, and thus Hungarian history. Finally, the paper deals not only with the laic considerations of our oldest personal names, but also with the problems of their discussion from a historical point of view, emphasizing the need to involve not only historical onomastics but also the approaches of literary onomastics, folk and applied onomastics.